

Ігор МЕДВЕДЄВ, Любов ПШЕНИЧНА

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ УНІВЕРСИТЕТУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ

У статті розглядається проблема ідеї сучасного університету та її вплив на розвиток освіти. Автор зупиняється на питаннях розробки рекомендацій для державного управління галуззю вищої освіти в умовах сучасної глобальної кризи. Здійснюється спроба аналізу впливу Болонського процесу на університетські структури.

***Ключові слова:** філософсько-управлінський аспект, державне управління, реалізація, ідея університету.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах полеміки про розвиток системи освіти, безумовно, не можна не звернути увагу на певну зацікавленість до Болонської декларації, що містить у собі положення Європейського простору вищої освіти, та зазначає важливість використання й зміцнення інтелектуального, культурного, соціального, наукового, науково-технічного потенціалу.

Сорбонська декларація від 25 травня 1998 р., що підкреслює провідну роль університетів у розвитку європейського культурного простору, просякла ідеологією “спільного шляху” і майже пропонує ідеальну модель буття, яку педагогічна спільнота України сьогодні сприймає майже безапеляційно. Більше того, Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти міністрів чотирьох країн (Великої Британії, Німеччини, Франції, Італії) підкреслює, що, маючи на увазі потенціал Європи, вони насамперед наголошують на розвитку університетів, які “продовжують відігравати переломну роль у такому розвитку”. У сучасній українській управлінській і науковій практиці відбувається скорочення фінансування наукової та навчальної діяльності і “укрупнення” або ж “чистка” мережі навчальних закладів. Тобто впроваджувати ідеї Болонської конвенції і говорити про них – це дещо інше, ніж реальна ситуація по запровадженню збалансованих дій, спрямованих на оптимізацію освітнього простору в межах держави.

Аналіз актуальних досліджень. За останні роки тільки на сторінках наукових видань тему Болонського процесу розглядали такі автори, як І. О. Захарова, І. В. Шуляк, І. В. Удовиченко, П. І. Пушкаренко, В. О. Цикін, Т. В. Гребенік. Це ще раз свідчить про актуальність даної теми та про зацікавленість нею широкого кола як авторів, так і читачів.

Метою даного дослідження є визначення основних особливостей ідеї сучасного українського університету засобами теоретичних досліджень та розробка на їх основі практичних рекомендацій органам державного управління освітою, що опікуються університетами.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи переважну більшість публікацій, присвячених нашій проблемі, можна переконалися в тому, що основна маса вчених або ж педагогів-практиків сприймають Болонську декларацію як майже незаперечний закон, певну “біблію” для менеджерів від освіти в Україні. Здається, що першочерговим завданням для освітян України повинно стати насамперед переналаштування на болонські стандарти, виняткова і повна суб’єктивна істинність та зрозумілість навчальних планів, вільне пересування студентів і викладачів по Європі, що, у свою чергу, буде наближати нас до “відкритості й прозорості” освіти в Україні. Інколи складається враження, що власне українського досвіду розвитку системи освіти замало, і вчитися можна і треба тільки у Сорбоні чи Болоньї. На тлі цього в Європі підсилюється криза освіти, зокрема вищої. І як не дивно, саме Болонська декларація підкреслює та констатує цю кризу, майже прогнозує її. Ми ж, на превеликий жаль, цього попередження не помітили. Більше того, ми, забуваючи Т.Г.Шевченка, цураємося свого, власного, національного, патріотичного, і стримано дивимося на прояви “псевдопроектів” та наукової суєти”. Відповідей на питання конкретного українського сьогодення ми не знаходимо ні в США, ні в Європі, ні в Російській Федерації. Отож, а чи не можемо ми знайти ці відповіді у власній історії та управлінській практиці, в українській етнофілософії та колосальному досвіді українського народу?

Порівняно з трьохсотлітньою історією вищої освіти в Європі можна говорити, що на території сучасної України навчальні заклади відповідного рівня мають ту ж саму часову ретроспективу. Наприклад, Острозька академія (Греко-слов’яно-латинська колегія) – з’явилася в м. Острозі (нині Рівненська обл.) у 1576 році як перший навчальний заклад фактично вищого рівня. Засновником та меценатом її був В. Острозький. В академії у той час викладали слов’янську, грецьку, латинську мову, граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, музику та астрономію. Навчання в академії тривало понад 8 років. Першим ректором академії був Г. Смотрицький. І за навчальними програмами, і за рівнем викладання даний навчальний заклад, безумовно, можна було порівняти з вищими навчальними закладами того ж рівня та типу в Європі. Острозька академія проіснувала до 1640 року. У її стінах працювали такі видатні діячі свого часу, як Д. Наливайко, В. Малюшицький [2].

У контексті історичного порівняння зупинимося на феномені виникнення Київської академії. Початок її покладено в 1615 році заснуванням Київської братської школи. Як і у випадку з Острозькою академією, визначне значення для заснування навчального закладу мала роль мецената. Київська академія з’явилася як школа при Богоявленському монастирі, на землі, відписаній Галшкою Гулевичівною. Засновником і організатором школи був Ісайя Копинський. Від початку, з 1615 року, опіку над школою взяло Богоявленське братство, і вона почала називатися Братською. У 1632 р. до Братської школи приєднується Лаврська школа, заснована Петром Могилою, і таким чином був утворений Києво-Могилянський колегіум. Гадяцькою угодою 1658 р. колегіум визнано

академією. У 1701 році цей статус підтвердив російський уряд. За змістом і організацією навчання цей навчальний заклад прирівнювався до інших вищих навчальних закладів Польщі. Основу навчального процесу в Братській школі складали “сім вільних мистецтв”: граматики, риторика (або поетика), діалектика, арифметика, геометрія, астрономія, музика. Велике значення надавалося вивченню мов, зокрема грецької. Навчання тривало 8 років, а з 1869 р. (вже в духовній академії) – 2. Також в академії вивчали українську літературну, церковнослов'янську, латинську, грецьку мови, а з XVII ст. староєвропейську, німецьку, французьку мови; філософію, історію, географію, вищу математику, економіку, медицину тощо. Кількість слухачів у XVII ст. досягла 2 тисяч. Очолював навчальний заклад ректор, посада якого була виборною. Ректорами у різний час були: Іов Борецький, Мелетій Смотрицький, Касіян Сакович, Лазар Баранович, Іоаникій Галятівський, Феофан Прокопович, Іосаф Крюковський та ін. [2].

Серед випускників перших українських навчальних закладів вищого рівня можна згадати таких: Д. Наливайко, митрополити І. Борецький, І. Копинський, письменники Є. Плетецький, М. Смотрицький, гетьман П. Сагайдачний (Острозька академія); І. Виговський, І. Самойлович, Д. Туптало-Ростовський, П. Орлик, П. Полуботок, С. Палій, С. Величко, Г. Сковорода, М. Бантиш-Каменський, М. Берлицький, М. Маркевич, П. Гулак-Артемівський, М. Березовський, І. Зарудний, брати І. та В. Григоровичі-Барські (Києво-Могилянська академія) та ін. Ще на початку своєї появи (XII–XIII століття) університети, наприклад, у Болоньї (Італія) існували як суспільна форма, заклад, що виконує насамперед функцію легітимізації науковців та знання. Легітимізація [лат. *Legitimus*, законний] – визнання або підтвердження законності будь-якого права, повноваження (наприклад у праві західних країн – посвідчення особи, визнання законності прав та ін. [5].

Під легітимізацією ми розуміємо те тільки юридичне визнання університету як *Universitas* (у тогочасній Болоньї студентська організація – *universitas*, тобто корпорація, гільдія, що отримала від міста хартію, яка давала студентській громаді права певного стану середньовічного міста.

На думку М. В. Поповича, термін *universitas* належить до римського права і означає корпоративну форму власності: середньовічні європейські університети використовували римські правові поняття, але, на думку даного автора, навчальна корпорація ближча за своєю сутністю до варварського братства, як і цехова. Школярі – це немов би ремісничі учні, бакалаври – підмайстри, магістри – майстри, доктори – старші майстри. Тогочасні університети склалися з чотирьох факультетів: одного підготовчого (вільних мистецтв, де викладалися сім шляхетних наук, тобто тривіум і квадривіум) та трьох вищих – медицина, право, теологія. За рівнем вільних мистецтв на першому місці стояла Паризька Сорбонна, право найкращих фахівців мало у Болоньї, медицина – в Салерно, а взагалі – за правилами учнівства – для завершення навчання, вже після отримання ступеня магістра у

своєму університеті, “годилося” повчитися в кількох поважних навчальних закладах [3].

Думка М. В. Поповича частково збігається з поглядами Олександра Койре, який говорить, що у формі університетів набувала суспільної значущості або легітимізації наука, наукове знання (*espiste, scientia*), хоча це й відбувалося у світоглядному горизонті теології. Тобто з самого початку університет слугував за суспільну форму легітимізації не тільки стану людей, яким церква довіряла місію викладання та навчання щодо істин одкровення та знань, але й науки як системи раціональних доведень, публічних обґрунтувань тощо. Вивільнення університету з-під опіки церкви, зміна теологічної схоластики на світську освіту простежується в ХХІ столітті в поглядах українських і російських вчених, коли йдеться не про середньовічний, а новочасовий термін Просвітництва (в значенні освіти у Новий час). На початку доби Модерну трансформується зміст легітимної функції університету щодо національної культури.

Саме тому можна розглядати постать відомого просвітителя і архімандрита Києво-Печерської лаври Петра Могили як одного з фундаторів університетського руху в Європі. Незважаючи на те, що він був ревнителем православ'я, саме його заслугою стало те, що за допомогою козаків вдалося відстояти у греко-католиків київські святині – Софійський собор, Києво-Печерську лавру. Разом з тим цей діяч вів пропаганду нових віянь в українській культурі, дякуючи йому, була заснована Києво-Могилянська академія. Спочатку це була школа при Києво-Печерській лаврі, яка через рік була об'єднана з Київською братською школою і названа Києво-Могилянською колегією (з 1701 р. – Київська академія). Цей навчальний заклад, зберігаючи національні традиції шкіл України, прийняв програму і методи західноєвропейських університетів. Викладання велося переважно латинською мовою. Вивчалися “сім вільних мистецтв” (наук): граматики, риторика, поетика, філософія, математика, астрономія і музика; курс навчання в академії тривав 12 років.

Київський колегіум при його створенні мав сім класів (шкіл) – підготовчий (елементарні), три молодших (нижчих) і три старших (вищих). У підготовчому і нижчих класах вивчалися насамперед церковнослов'янська, книжкова українська, а також польська, латинська і грецька мови. Пізніше в програму стало входити вивчення західноєвропейських мов. У старших класах вивчалися поетика, риторика, філософія та богослов'я. Крім цього, в колегіумі викладалися арифметика, геометрія, астрономія, музика. Учні одержували також глибокі систематичні знання і з інших предметів, зокрема історії та географії. Деякі з них, зокрема курси поетики, риторики і філософії читалися, як уже зазначалося, латинською мовою.

За рівнем викладання, обсягом і глибиною одержуваних знань колегіум був близький до польських католицьких і західноєвропейських університетів та академій. У ньому викладали кращі педагогічні сили, видатні вчені й громадські діячі.

Разом із юридичною легітимацією студентської та викладацької громади як суспільного стану набуває суспільного визнання *stadium gntnal* – загальна освіта [3].

На думку Олександра Койре, у формі університетів набували суспільної значущості та визнання або ж тієї самої легітимізації наука, наукове знання (*episteme, scientia*), хоча й у світоглядному горизонті теології. Отже, з самого початку університет слугував як форма легітимізації не тільки стану людей, яким церква довіряла місію викладання щодо істин одкровення та знань, але й науки як системи раціональних доведень, публічних обґрунтувань тощо. Вивільнення університету з-під опіки церкви, заміна теологічної схоластики на світську освіту в Новий час, на початку доби Модерну трансформує й зміст легітимуючої функції університету щодо національної культури.

Отже, можна зробити висновок, що відкритість європейських університетів 300 років тому реалізовувалась і в Україні. Однак, щодо тези про мобільність студентів у сучасній “Європі [5] знань” та про її доцільність у сучасному конкурентному середовищі можна посперечатися. Так у вже згадуваній нами Спільній декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти міністрів чотирьох країн (Великої Британії, Німеччини, Франції, Італії) йдеться про те, що “сьогодні багато хто з наших студентів закінчує своє навчання, не одержуючи вигоди від часткового навчання поза національними кордонами”. Зверніть увагу, що про проблему говорять не українські чиновники від освіти, а ті, хто здійснює безпосереднє державне управління галуззю освіти в провідних країнах Європи.

Григорій Ситник у своїй праці “Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави” [4] підкреслює, що національні цінності України в загальному вигляді – це цінності європейської держави, яка володіє унікальним за масштабами, змістом, якістю та самобутністю матеріальним і духовним потенціалом, надзвичайно багатим спектром соціально-економічних, політичних, культурних, національно-етичних та демографічних ознак, поєднання яких є тим, що, мабуть, *і називають українським менталітетом* [4].

Національні цінності в житті суспільства відіграють роль особливих інтегруючих, соціалізуючих, комунікативних засад, виступають у формі ціннісних настанов, орієнтацій, соціально-політичних ідеалів, ідей [4].

На сучасному етапі розвитку науки залишаються **невизначеними проблеми** інтеграції університетської спільноти України “Європа знань”, яка повинна стати незамінним чинником соціального та гуманітарного розвитку. Саме ці завдання в ідеалі й повинні сконсолідувати суспільство та дати можливість громадянам Європи збагачуватися через розвиток “компетенцій” для протистояння викликам нового тисячоліття. Саме “компетенції” стали в сучасній методології освіти певним синонімом ще вчора беззаперечних “знань, умінь та навичок”. Але чи відповідає термін “компетенція” всім тим нагальним потребам, що викликає системна кризова

ситуація у світі перед особистістю? Чи не стануть закордонні “вади” “пороком для пророків”? Дані питання можуть розглядатися в площині будь-якої науки. Зрозуміло єдине: відповісти на нього не можна в короткостроковому часовому відрізку. Відповідь можна знайти тільки в майбутньому. Від науковців, педагогів, працівників державного управління в освіті залежить лише те, наскільки це майбутнє ми можемо наблизити.

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що започаткування університетської освіти на території сучасної України має ті ж самі часові межі (250–300 років), що й у Європі. Цікавим є те, що найкращі студенти вищезгаданих навчальних закладів, як і всі інші європейські студенти, мали можливість навчатися і навчалися в декількох країнах, а відтак і в декількох університетах. Це свідчить про те, що відкритість і прозорість системи вищої освіти в Україні мають досить серйозні традиції. Ідея українського університету не може бути реалізована без підтримки державно управлінських структур усіх рівнів.

Напрямами подальших досліджень може бути розробка концепції сучасного університету як корпоративної структури, яка повинна стати за сучасних умов існування системи освіти основною ланкою гуманітарного розвитку держави.

Література

1. Берман Гарольд Дж. Западная традиция права: Эпоха формирования / Д. Г. Берман. – М. : 1994. – С. 137–139.
2. Ілюстрована енциклопедія історії України : в 3-х т. / авт. тексту О. Кучерук ; іл. та худож. оформ. Л. та С. Голембовських, С. Білостоцького. – Вид. перероблене, доповнене. – К. : Спалах, 2004. – Т. 1: (від найдавнішого часу до кінця XVIII ст.). – 216 с.
3. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К. : АртЕк, 1999. – 728 с.
4. Ситник Г. Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави / Г. Ситник // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2004. – № 2. – С. 329–337.
5. Словарь иностранных слов. – 7-е изд., перераб. – М. : Русский язык, 1980. – 624 с.

Отримано 01.02.2012

Summary

Medvedev Igor, Pshenychna Ljubov. Public administration of the universities' development: theoretical and applied aspects.

The paper considers the idea of a modern university and its influence on education. The author dwells on the issues of developing recommendations for public sector management of higher education in the current global crisis. The attempt is made to analyse the impact of the Bologna process on universities structure.

Keywords: *philosophical-management aspect, state-management, realization, idea of university.*